

Over de volledigheid van de tweede inventarisatieronde van het IVON (1950 - 1980)

E.J. Weeda
(Rijksherbarium, Leiden)

Inleiding

Nu de tweede inventarisatieronde van het Instituut voor het Vegetatie-Onderzoek van Nederland in 1980 is beëindigd en de resultaten daarvan dank zij de arbeid van Th.J. Reichgelt, R.M. van Urk en twee computers beschikbaar zijn gekomen, wordt het tijd de balans van ruim dertig jaar inventariseren op te maken. Uit de afsluiting van de tweede ronde volgt namelijk niet noodzakelijkerwijze dat er nu een soortgelijke derde ronde moet komen, die zich gelijkelijk over het gehele land en over alle taxa van de Standaardlijst (Arnolds & Van der Meijden, 1976) uitstrekt. Er is veel voor te zeggen allereerst na te gaan in hoeverre de tweede ronde geheel volledig is geweest. Eerste belanghebbende hierbij is deel 3 van de Atlas van de Nederlandse Flora (Mennema c.s., in voorber.): verspreidingskaartjes van zeer algemene soorten hebben slechts waarde als de erop voorkomende witte plekken ook inderdaad de afwezigheid van de plant en niet die van de florist ter plaatse weergeven.

Viermaal is in dit tijdschrift de stand van de tweede inventarisatieronde in beeld gebracht (Mennema & Van Urk, 1973; Mennema, 1976 en 1978; Adema & Mennema, 1980). Om de volledigheid van de inventarisaties te toetsen is nu van enkele tientallen min of meer algemene soorten een verspreidingskaartje gemaakt op basis van de sinds 1950 verzamelde gegevens, dat vervolgens is vergeleken met het verspreidingskaartje uit de eerste IVON-inventarisatieronde (1900 - 1950). In drie opzichten blijkt aanvullend onderzoek wenselijk: een aantal uurhokken is nog niet (voldoende) geïnventariseerd; verder zijn de verspreidingsgegevens vooral relatief onvolledig bij de uitgesproken voorjaarsbloeiërs en bij 'gesplitste taxa'.

Ubiquisten – nog te inventariseren uurhokken

Terwijl in de vegetatiekunde het woord 'ubiquisten' meestal ten onrechte wordt gebruikt, is het in de floristiek zeer wel hanteerbaar. Men kan eronder verstaan elke soort die op een willekeurig stuk van Nederland ter grootte van de inventarisatie-eenheid – in het kader van onze inventarisatie en van de atlas: 25 km² – als regel aanwezig is. Om vast te stellen welke taxa tot deze categorie behoren, kan men nagaan welke in (vrijwel) alle uurhokken van een grondig geïnventariseerd deel van Nederland met een niet uitgesproken rijke flora voorkomen. Hiertoe leent zich momenteel het best de provincie Friesland. Op grond van de Atlas van Friesland (Van der Ploeg, 1977), door de auteur aangevuld met gegevens tot en met 1980, komt men tot een lijst van ongeveer 50 soorten. Midden-Brabant (Cools & Cools, 1980) levert een aanzienlijk langere lijst en is om die reden minder representatief

voor Nederland als geheel. Daarom geven we hier een lijstje op basis van de gegevens uit Friesland onder weglating van een paar inheemse, maar op een deel der vindplaatsen aan-geplante houtgewassen en enkele weide- en oeverplanten, die in hoger gelegen streken stellig minder algemeen zijn (vergelijk ook fig. 4, c).

De 42 ubiquisten blijken dan te zijn: *Achillea millefolium*, *Aegopodium podagraria*, *Agrostis stolonifera*, *Anthoxanthum odoratum*, *Anthriscus sylvestris*, *Bellis perennis*, *Bromus mollis*, *Capsella bursa-pastoris*, *Cardamine pratensis*, *Cerastium fontanum* subsp. *triviale*, *Chenopodium album*, *Cirsium arvense*, *Dactylis glomerata*, *Elytrigia repens*, *Equisetum arvense*, *Gallium aparine*, *Glechoma hederacea*, *Lamium album*, *Leontodon autumnalis*, *Lolium perenne*, *Matricaria matricarioides*, *Phragmites australis*, *Plantago lanceolata*, *P. major*, *Poa annua*, *P. pratensis*, *P. trivialis*, *Polygonum amphibium*, *P. aviculare*, *Potentilla anserina*, *Ranunculus acris*, *R. repens*, *Rumex acetosa*, *R. crispus*, *R. obtusifolius*, *Sagina procumbens*, *Senecio vulgaris*, *Stellaria media*, *Trifolium pratense*, *T. repens*, *Urtica dioica* en *Vicia cracca*. Bij *Cardamine pratensis*, *Plantago major*, *Poa pratensis* en *Rumex obtusifolius* gaat het uiteraard om de algemeenste onder-soort. In de streeplijst van een goed geïnventariseerd uurhok, dat niet tot een extreem terreintype – zoals de Vliehorst, IVON-hok 4.45 – behoort, kunnen als regel slechts enkele van deze soorten ontbreken.

Indachtig de vraag van Mennema & Van Urk (1973): 'En vergeet U *Poa annua* en *Plantago major* niet?', geven we hier het verspreidingskaartje van *Poa annua* volgens de tot dusver bekende inventarisatiegegevens verzameld sinds 1950 (fig. 1). Gelukkig blijkt dit verspreidingskaartje alweer aanmerkelijk beter gevuld dan het kaartje van geïnventariseerde uurhokken van Adema & Mennema (1980). Uit de 'negatieven' van fig. 1 en van de verspreidingskaartjes van een aantal andere ubiquisten is het aanvullingsprogramma (voor 1982) af te leiden (fig. 2). Wel zijn in fig. 2 de uurhokken die inmiddels zijn geïnventariseerd maar waarvan de gegevens nog niet op het Rijksherbarium aanwezig zijn – zoals die in de Wieringermeerpolder – weggelaten, evenals een aantal grenshokken waar-

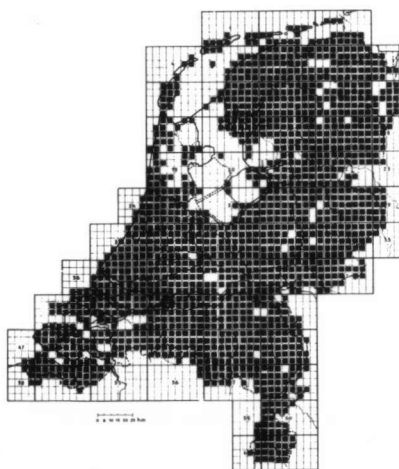

Fig. 1. Verspreiding van *Poa annua* L. in Nederland. Vondsten van 1950 tot 1981.

Fig. 2. In 1982 nog te inventariseren uurhokken.

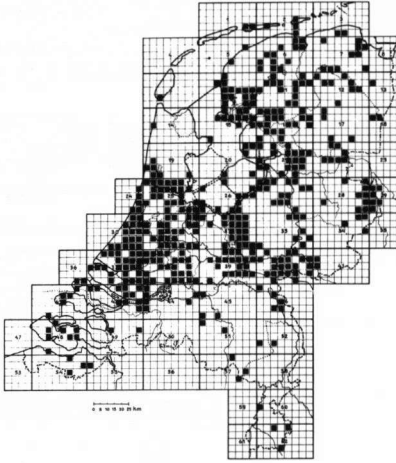

Fig. 3. Verspreiding van *Senecio congestus* (R. Br.) DC. in Nederland. Vondsten van 1950 tot 1981. Uit Oostelijk en Zuidelijk Flevoland is hoofdzakelijk bekend dat de soort er ten tijde van het droogvallen zeer veelvuldig voorkwam.

van slechts een fractie in Nederland ligt. Reeds hebben enkele floristen toegezegd lege plekken voor hun rekening te nemen, onder meer die in westelijk Noord-Brabant en in Zuid-Limburg. Andere lege hokken kunnen wellicht op het programma van zaterdagexcursies worden gezet. Als grotere hiaten blijven over een gebied in het midden van Noord-Holland en het grootste deel van Oostelijk en Zuidelijk Flevoland. Dit laatste is niet verwonderlijk, gezien de ontoegankelijkheid van grote delen van deze gebieden tot voor kort.

De Flevolanden vormen het werkterrein voor de zomerexcursie in 1982 van de Comissie voor het Floristisch Onderzoek van Nederland van de Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging. Om het belang van de inventarisatie van dit deel van het land te beklemtonen is in fig. 3 de verspreiding van *Senecio congestus* volgens de thans bekende gegevens weergegeven. Terwijl Noordwest-Europa de laatste decennia voornamelijk vanuit de Flevolanden van moerasandijvie wordt voorzien, ontbreken exacte gegevens over haar voorkomen in deze droogmakerijen grotendeels, en dat terwijl er volgens Bakker (1960) in Oostelijk Flevoland in 1959 niet minder dan 10 000 ha mee was bedekt. Wel geeft deze auteur een verspreidingskaartje van *S. congestus* in Nederland in 1959/'60, maar dit is zonder de basisgegevens niet gemakkelijk in een IVON-kaartje te 'vertalen'. Overigens betreft het hier wel een voor deze soort specifiek probleem, dat ook bij oudere opgaven optreedt: van de Haarlemmermeerpolder weten we dat er ten tijde van het droogvallen massaal moerasandijvie voorkwam (Hartmann, 1854) terwijl exactere gegevens uit deze droogmakerij vrijwel ontbreken. Maar terwijl we hier voor een voldongen feit staan, is het in de IJsselmeerpolders mogelijk althans een aanzienlijk deel van de nawerking van het 'meteooreffect' alsnog vast te leggen. Tenslotte gaat het hier om een der zeer weinige taxa wier hoofdverspreidingsgebied in Nederland ligt.

Voorjaarsbloei

Het groepje planten dat in de eerste helft van het jaar bloeit en bij het begin van de tweede helft spoorloos is verdwenen, komt bij de meeste inventarisaties nog steeds te weinig aan

zijn trekken. Hoewel reeds Mennema & Van Urk (1973) hierop de aandacht vestigden, geldt nog steeds dat 'vele streeplijsten een zomers karakter hebben'. Ter illustratie geven we hier verspreidingskaartjes van *Arabidopsis thaliana*, *Erophila verna* en *Ficaria verna* (fig. 4, a, b en c). Ongetwijfeld is een soort als speenkruid in sommige streken als gevolg van verzilting (Zeeland!) of onvruchtbaarheid van de bodem zeldzaam, maar de abrupte 'grens' in oostelijk Noord-Brabant heeft stellig meer met de grens van het door Cools & Cools (1980) onderzochte gebied te maken dan dat zij de onvruchtbaarheid van de Peelhorst nauwkeurig zou weerspiegelen.

Een min of meer soortgelijk beeld vertoont *Myosotis discolor* (fig. 4, d). Al is deze soort zeldzamer dan de bovengenoemde drie voorjaarsbloeiers, toch weerspiegelt het kaartje sterker het voorkomen van de florist dan van de soort. Dit vergeet-mij-nietje (!) is

Fig. 4. Verspreiding in Nederland naar vondsten van 1950 tot 1981 van a: *Arabidopsis thaliana* (L.) Heynh.; b: *Erophila verna* (L.) Chevallier; c: *Ficaria verna* Huds.; d: *Myosotis discolor* Pers.

miskend, niet in de zin dat het zoals *M. stricta* ten onrechte wordt opgegeven (Weeda, 1980), maar in zoverre het juist over het hoofd wordt gezien.

Behalve de genoemde vier soorten worden ook de volgende voorjaarsbloeiers in de warme aandacht der floristen aanbevolen: *Aira caryophyllea* subsp. *caryophyllea*, *A. praecox*, *Cardamine flexuosa*, *C. hirsuta*, *Cerastium semidecandrum*, *Ornithogalum umbellatum*, *Spergula morisonii*, *Teesdalia nudicaulis*, *Veronica hederifolia* subsp. *hederifolia* en subsp. *lucorum* (zie voor de laatste twee ook de volgende paragraaf). Kopieën van fig. 4 op grotere schaal zijn aan te vragen bij de afdeling Nederlandse Flora van het Rijksherbarium.

‘Gesplitste taxa’

Onze onvolledige kennis van de verspreiding van de nu nog te bespreken categorie heeft te maken met de vervanging van het oude model IVON-streeplijsten door de thans gebruikte (Mennema, 1977). Nadat reeds aanzienlijke delen van Nederland waren geïnventariseerd met streeplijsten waarop bepaalde soorten stonden aangegeven zonder verdere onderverdeling, zijn lijsten ingevoerd waarop deze soorten zijn gesplitst in ondersoorten of kleine soorten. Het gevolg is nu dat van deze laatste taxa de verspreiding in de desbetreffende gebieden onvolledig bekend is.

In een deel van de gevallen kan men zonder veel bezwaar opgaven van de soort in brede zin optellen bij die van de algemeenste ondersoort, omdat deze tot de ubiquisten behoort of omdat de andere ondersoort veel zeldzamer is. In een ander deel van de gevallen kan men evenwel niet zonder meer van de zeldzame en de algemene ondersoort of kleine soort spreken, zoals bij *Agrostis canina* met haar ondersoorten (fig. 5).

Bij *Cardamine pratensis*, *Hypochaeris radicata*, *Plantago major* en *Poa pratensis* lijken de gegevens van de soort aan die van de algemene ondersoort te kunnen worden toegevoegd. Blijft het feit dat van de zeldzamere ondersoort de verspreiding onvoldoende bekend is. Van *Agrostis canina*, *Eleocharis palustris*, *Galium palustre*, *Luzula multiflora*, *Sparganium erectum* en *Veronica hederifolia* zal van alle twee of drie ondersoorten de verspreiding speciale aandacht dienen te krijgen. Ook de recentelijk afgesplitste (kleine) soorten *Agrostis gigantea*, *Festuca trachyphylla*, *Phleum bertolonii* en *Polygonum arenastrum* maken aanspraak op een voorkeursbehandeling. Tenslotte zij nog genoemd *Veronica anagallis-aquatica*, waarvan bij vele, ook tamelijk recente opgaven niet zeker is of zij op de vrij algemene *V. catenata* of op de nogal zeldzame *V. anagallis-aquatica* s. str. betrekking hebben, zodat deze laatste ook met nadruk in de aandacht der floristen wordt aanbevolen.

Floristiek, vegetatiekunde en de verwerving van gegevens

Het opmaken van de balans van de tweede IVON-ronde noopt tot nog een opmerking van andere aard. Zoals zijn naam aangeeft, is het IVON opgericht met het oog op het vegetatie-onderzoek van Nederland. Tot aan de Tweede Wereldoorlog gingen daarbij floristiek en vegetatiekunde – toentertijd: plantensociologie – hand in hand (Smit & Verschoof, 1980). Voorzover beide takken van onderzoek elkaar daarna uit het oog heb-

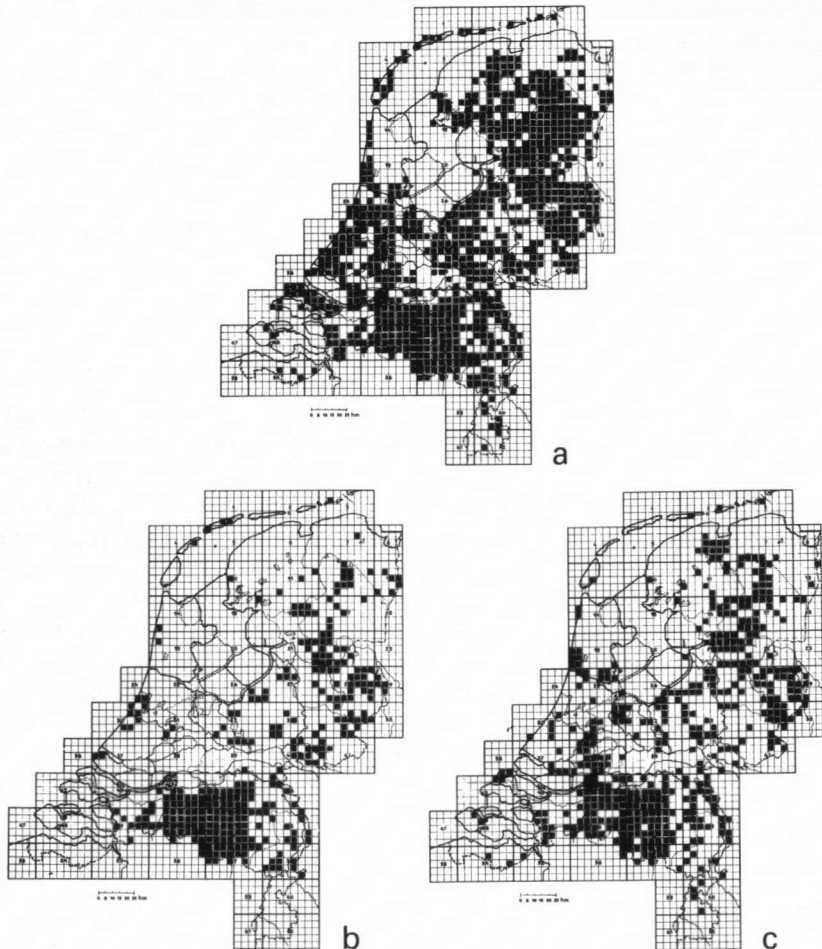

Fig. 5. Verspreiding in Nederland naar vondsten van 1950 tot 1981 van a: *Agrostis canina* L.s.l.; b: *A. canina* subsp. *canina*; c: *A. canina* subsp. *montana* (Hartm.) Hartm.

ben verloren, zou de onderlinge verbinding moeten worden hersteld. De florist komt kennis van vegetatietypen en -patronen te stade bij het vinden van vele weinig opvallende, in oecologisch opzicht specialistische soorten; men denke aan *Botrychium lunaria*, *Centunculus minimus*, *Gagea*-soorten, *Holosteum umbellatum*, *Milium scabrum*, *Ophioglossum vulgatum*, *Poa bulbosa*, *Thelypteris limbosperma*, de zeldzame eenjarige *Trifolium*-soorten en *Viola rupestris*. Voor de vegetatiekundige is, niet alleen ten aanzien van bryofyten en fungi maar ook van vaatplanten, grondige ervaring in het herkennen van de soorten – ook in allerlei ‘misleidende’ gedaanten – een voorwaarde voor het verkrijgen van betrouwbare resultaten. En verder zou de afdeling Nederlandse Flora van het Rijks-herbarium er natuurlijk ten zeerste mee gebaat zijn, als vegetatiekundigen hun opnamen

zelf op IVON-streeplijsten overzetten, evenals dit de gewoonte was 'in den beginne' van het IVON.

Literatuur

- Adema, F. & J. Mennema, 1980. Het floristische seizoen 1980. *Gorteria* 10 (2/3), p. 21 - 25.
- Arnolds, E.J.M. & R. van der Meijden, 1976. Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1975. Rijks-herbarium, Leiden.
- Bakker, D., 1960. *Senecio congestus* in the Lake Yssel polders. *Acta Bot. Neerl.* 9, p. 235 - 259.
- Cools, J. & T. Cools, 1980. De flora van Midden-Brabant e.o. 1970 - 1980. Staatsbosbeheer, Tilburg.
- Hartmann, A.W., 1854. Bijdrage tot de vegetatie van drooggemaakten grond in de Haarlemmermeer. *Ned. Kruidk. Arch.* 1 (3), p. 285 - 291.
- Mennema, J., 1976. Het floristisch onderzoek in Nederland in 1976. *Gorteria* 8 (2), p. 35 - 38.
- Mennema, J., 1977. Een nieuwe streeplijst, een nieuw seizoen. *Gorteria* 8 (6), p. 113 - 117.
- Mennema, J., 1978. Het floristische seizoen 1978. *Gorteria* 9 (2), p. 34 - 36.
- Mennema, J., A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate, in voorber. Atlas van de Nederlandse Flora 3.
- Mennema, J. & R.M. van Urk, 1973. De huidige stand van de tweede inventarisatie-ronde van het IVON. *Gorteria* 6 (9), p. 153 - 155.
- Ploeg, D.T.E. van der (m.m.v. O. Hoekstra & F. Rudolphy), 1977. Atlas fan de floara fan Fryslân. Leeuwarden.
- Smit, P. & B.J.M. Verschoof, 1980. De geschiedenis van het plantengeografisch onderzoek in Nederland, in het bijzonder van het IVON, in J. Mennema, A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate, Atlas van de Nederlandse Flora 1, p. 18 - 25. Amsterdam.
- Weeda, E.J., 1980. Een miskend vergeet-mij-nietje: *Myosotis stricta* Link ex R. et Sch. *Gorteria* 10 (1), p. 2 - 8.

On the completeness of the second IVON inventory series (1950 - 1980)

The second series of inventories by the IVON (Institute for the Investigation of the Vegetation in the Netherlands) is evaluated as to its completeness. A minor number of hour-squares appears to be insufficiently investigated; one of the main gaps is found in the (until recently rather inaccessible) Flevoland polders. Notably incomplete are the distribution data of some species flowering in spring and disappearing before summer (fig. 4). Finally, in the IVON investigation lists several 'aggregate taxa' were only split up into subspecies or microspecies in the 1970's; distribution data from areas investigated before that time are rather scarce.

A list is given of 42 'ubiquitous' species, which are to be expected in every 'normal' hour-square. Referring to the meaning of the abbreviation IVON, the author stresses the need for co-operation between floristic workers and vegetation investigators.